

Namiesto úvodu

Názov tejto knihy vymyslel Vlado Burjan. Predchádzajúce dve knihy sa volali *Jeden výdych koňa* a *Dva hrby ľavy*. Keď sme sa krátko po vydaní tej druhej náhodou stretli v Artfore, Vlado mi povedal, že už asi vie, ako sa bude volať tretia kniha. „No ako?“ spýtal som sa. A on, reku, že „Tri hlavy draka“. Uznanelivo som skonštatoval, že je to výborný tip, ale že sa predsa len zmýlil. Prezradil som mu, že kniha sa bude volať *Tri pagaštany konské* (mal som pocit, že táto variácia na *Tri gaštanové kone* od Margity Figuli je celkom vtipná a pritom v duchu názvov prvých dvoch kníh). Až o nejaký čas mi došlo, že ten, kto sa zmýlil, som bol ja.

Ak by sa kniha volala *Tri pagaštany konské*, základnou témou tohto úvodného textu by bola otázka: Čo majú gaštany spoločné s koňmi? Je to celkom zaujímavá otázka s celkom zaujímavou odpoveďou. Gaštany totiž majú určité farmakologické účinky, ktoré sa v minulosti využívali pri liečbe dýchavičnosti koní. Začiatok knihy by teda obsahoval na jednej strane stredoveké reálie koní a liečivých lektvarov, a na strane druhej prvky modernej farmakológie a fyziológie. Prepojenie dvoch značne odlišných svetov – stredovekého a moderného – by zrejme poskytovalo dostatočný materiál pre rôznorodé variácie na základnú tému tejto aj predchádzajúcich dvoch kníh. Tou témou je veda a jej schopnosť poskytovať pútavé, a pritom zrozumiteľné odpovede na mnohé celkom obyčajné, ale aj všelijaké zvláštne, či dokonca úplne neočakávané otázky. Lenže nakoniec to gaštany a kone s tými drakmi prehrali. Názov s drakmi sa totiž k predchádzajúcim dvom knihám hodí viac a navyše ponúka oveľa zaujímavejšiu otázku: Odkiaľ pochádzajú draci a prečo majú tri hlavy?

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že takáto otázka je pre knihu o vede úplne nevhodná. Veď draci predsa neexistujú, takže akékoľvek zvláštnosti ich anatómie sú len prejavom našej fantázie. A čo už sa len dá vedecky skúmať na fantastických bytostiach? Všeličo.

Takže, čo nám môže veda prezradiť o pôvode a trojhlavosti drakov? Začnime s literárnou vedou, ktorá nám v prvom rade hovorí, že trojhlaví draci sú oveľa zriedkavejší, než si my v strednej Európe myslíme. Z dvoch základných typov drakov sú východní draci takmer všetci jednohlaví. A aj u západných drakov prevláda jednohlavosť, hoci tu sa vyskytujú – najmä v slovanskej literatúre – aj viac-hlavé mutácie.

To, že mnohí svetoví draci sa výrazne líšia od drakov z našich rozprávok, je pomerne dôležité. Pretože až keď si uvedomíme, že draci sa vyskytujú v mýtoch a legendách rôznych historicky a geograficky veľmi vzdialených kultúr, vyvstane zrazu pred nami úplne kľúčová otázka – odkiaľ sa vlastne všetci tí draci vzali? Ako je možné, že zhruba rovnaká predstava vznikla vo fantáziách ľudí, ktorých od seba delili tisícky rokov a desiatky tisíc kilometrov?

Kým začneme uvažovať o tejto otázke, treba ju trochu upresniť. Konkrétne treba upresniť slovo „zhruba“ v slovnom spojení „zhruba rovnaká predstava“. Jednotliví draci sa totiž na seba podobajú často len veľmi vzdialene. Východní draci, ktorých typickým reprezentantom je drak čínsky, sú múdri a dobrí. Západní draci, ktorých typickým reprezentantom je drak zabitý svätým Jurajom, sú naskrz zlí. Východní draci majú podlhovasté telo pripomínajúce hada, západní majú telo jaštera. Jedni aj druhí vedia lietať, krídla však majú len tí západní. Východní lietajú bez krídiel.

Prečo sa napriek týmto zásadným rozdielom volajú rovnako? No, oni sa rovnako nevolajú – po čínsky sa drak nepovie drak, to len my tak prekladáme. Ale prečo to tak prekladáme? Pretože napriek všetkým rozdielom majú tieto mýtické bytosti niekoľko spoločných znakov, a práve tie považujeme za určujúce. Všetci draci sú veľkí a mocní, majú telo a hlavu plazov (či už hadov alebo jašterov), vedia lietať a majú všelijaké nadprirodzené schopnosti.

Tak, a teraz, keď sme si vyjasnili, čo vlastne pod drakom rozumieme, môžeme sa vrátiť k otázke, kde sa vlastne všetci tí draci nabrali. Jedna celkom prirodzená hypotéza hovorí, že idea draka vznikla pôvodne na jednom mieste a odtiaľ sa rozšírila do celého sveta. Za najpravdepodobnejší pôvod vzniku sa v rámci tejto hypotézy považuje Čína, odkiaľ sa draci mohli rozšíriť jednak cez Kóreu až do Japonska, a jednak cez Indiu, Perziu a Egypt až do Európy.

Čo na túto hypotézu hovorí veda? Porovnávacia literatúra má príliš málo zdrojov na to, aby mohla vyniesť nejaký jasný verdikt. Draci sa totiž objavujú už v najstarších mýtoch odovzdávaných dlhé stáročia len ústnou tradíciou. Čiže ak aj k opísanému šíreniu idey draka naozaj došlo, v písomných prameňoch o tom nie sú žiadne zreteľné stopy. Takže sme odkázaní na archeológiu a vyobrazenia drakov na rôznych artefaktoch. Ani archeologické nálezy však neposkytujú dostatočné podporné argumenty pre hypotézu o jednej pravlasti drakov.

Napriek tomu majú vedci hrabúci sa v zemi k otázke pôvodu drakov čo povedať. Akurát, že nie archeológovia, ale paleontológovia. Od paleontológov vieme, ako vyzerali dinosaury, a každý, kto niekedy videl obrázky drakov aj obrázky dinosaurov, zrejme uzná, že sa na seba značne podobajú. Na obrázky dinosaurov sa pritom pozeráme ako na obrázky niečoho skutočného (hoci dávno vyhynutého), zatiaľ čo obrázky drakov považujeme za výplod fantázie. V skutočnosti sú výplodom fantázie jedny aj druhé, podstatný rozdiel však spočíva v tom, že v prípade dinosaurov je obrazotvornosť striktné viazaná výsledkami vedeckého výskumu.

Čo všetko vedia o vzhľade vyhynutých dinosaurov zistiť paleontológovia? Tak v prvom rade vedia zostaviť úplné sady kostí jednotlivých druhov, čo je oveľa viac roboty, než si bežný človek predstavuje (nálezy kompletných kostier sú totiž veľmi zriedkavé, a tak treba trpezlivo skladať jednotlivé kosti nájdené na mnohých rôznych miestach). Z týchto kostí potom vedia na základe anatómie súčasných zvierat zložiť celkovú kosť, respektíve jej najpravdepodobnejší variant. Potom – opäť na základe analógie s anatómiou dnešných zverov – hľadajú čo najprirodzenejšie upevnenie svalov na túto kosť. A nakoniec pridávajú zvonku viditeľné detaily ako pazúry, šupiny, ostne, blany, rohy a podobne.

A teraz si predstavme, že by po náleze lebečnej kosti niektorého z veľkých dinosaurov nenasledovala celá tá zdĺhavá práca paleontológov, ale rovno by nastúpila fantázia rozprávača alebo maliara. Čo by sme tak asi dostali? Podľa jednej z najrozšírenejších hypotéz o pôvode drakov by sme dostali – drakov.

Nie je to neprirodzená hypotéza. Dokonca je značne pravdepodobné, že na nejaké kosti dinosaurov narazili ľudia na rôznych miestach zemegule už v prehistorických dobách. A je skoro isté, že ak na takéto kosti narazili, muselo to v nich zanechať hlboký dojem. Nevšedný zážitok z nálezu potom zrejme zaujal veľmi čestné miesto v ústnej tradícii a časom aj v mytológii príslušnej kultúry. Ak je to tak, potom sú draci výsledkom dávnej intuitívnej rekonštrukcie podoby dinosaurov.

Takýto scenár poskytuje aj celkom prirodzené vysvetlenie trojhlavosti niektorých drakov. K tomu by stačil nález niektorého z takzvaných masových hrobov s pozostatkami viacerých dinosaurov (dnes poznáme viac takých nálezísk). Lebky niekoľkých dinosaurov nájdené na jednom mieste mohli ľahko viesť k predstave viac-hlavého tvora. Takto mohla vzniknúť napríklad deväťhlavá antická hydra alebo trojhlavý ruský Gorynič.

Antické texty nám však ponúkajú aj úplne iné, a pritom tiež celkom prirodzené vysvetlenie. Draci sa podľa tohto vysvetlenia nevyvinuli z dávno vyhynutých tvorov, ale skôr z tvorov, s ktorými sa stretávame ešte aj dnes. Asi najvýznamnejší je z tohto hľadiska citát z kapitoly o slonoch v diele *Naturalis historia* od Plínia staršieho

Najväčšie slony sa vyskytujú v Indii, kde žijú aj draci, ktorí sú s nimi v permanentnom konflikte. Draci sú takí veľkí, že sa ľahko okolo slona obtočia a spútajú ho. V tomto boji zahynú jeden aj druhý: porazený slon spadne mŕtvy na zem a svojou váhou zadlávi draka, ktorý je okolo neho ovinutý.

Plínius používa slová *elephantos* a *dracones*, takže tento citát vnímame naozaj ako opis súboja slona s drakom a nad takouto zdanlivo absurdnou báchorokou zrejme len mávneme rukou. Ak sa však na celú vec pozrieme očami jednak lingvistiky a jednak zoológie, zistíme, že je v nej oveľa viac cennej informácie, než to na prvý pohľad vyzerá.

Tak v prvom rade lingvistika. Tá nám hovorí, že latinské slovo *draco*, z ktorého zrejme pochádza anglické slovo *dragon* aj naše slovo *drak*, neznamenal draka, ale hada. Plínius teda nehovorí o veľkých drakoch, hovorí o veľkých hadoch. Nuž a zoológia k tomu dodáva len toľko, že Plíniov opis sa veľmi dobre hodí na pytónov a spôsob ich lovu (aj keď časť o pravidelnom zadlávení pytónov slonmi je zjavne prehnaná).

Tým sa dostávame k druhej najrozšírenejšej hypotéze o pôvode drakov: vyvinuli sa z veľkých hadov postupným preháňaním a pridávaním bizarných detailov. Lingvistické stopy po takomto vývoji môžeme vidieť nielen v spomínanom latinskom *draco*, ale aj v slovanských označeniach drakov slovami pochádzajúcimi z pomenovaní hadov (*zmej*, *zmij*, *žmij*).

Ako sa mohli veľké hady vyvinúť na drakov? Ako im pribudli krídla, nadprirodzené schopnosti a ďalšie hlavy? Nuž, s tými krídlami sa to javí celkom jednoduché. V kresťansko-židovskej kultúre je had výrazne spojený so Satanom a krídla nie sú u tohto padlého anjela ničím neočakávaným (v Číne bola inšpiráciou k hadovi-drakovi lietajúcemu bez použitia krídiel pravdepodobne dúha vnímaná ako nebeský had).

Nadprirodzené schopnosti sú tiež celkom prirodzené. U Satana budú určite zlé a u čínskeho draka – božstva zviazaného s vodou a dažďom – asi skôr dobré. A viac hláv? Nuž, ľudia čas od času prichádzali do styku

s dvojhľavými tvormi (ako príklady z nedávnej minulosti uvedme dvojhľavé teliatko vystavené v Slovenskom národnom múzeu, dvojhľavú ovcu z expozície na Oravskom hrade alebo dvojhľavú užovku zo ZOO v Jalte). Takáto bizarnosť sa k drakom zrejme celkom hodila, ale či pochádzajú tri dračie hlavy naozaj z tohto zdroja, na to nám veda uspokojivú odpoveď nedáva.

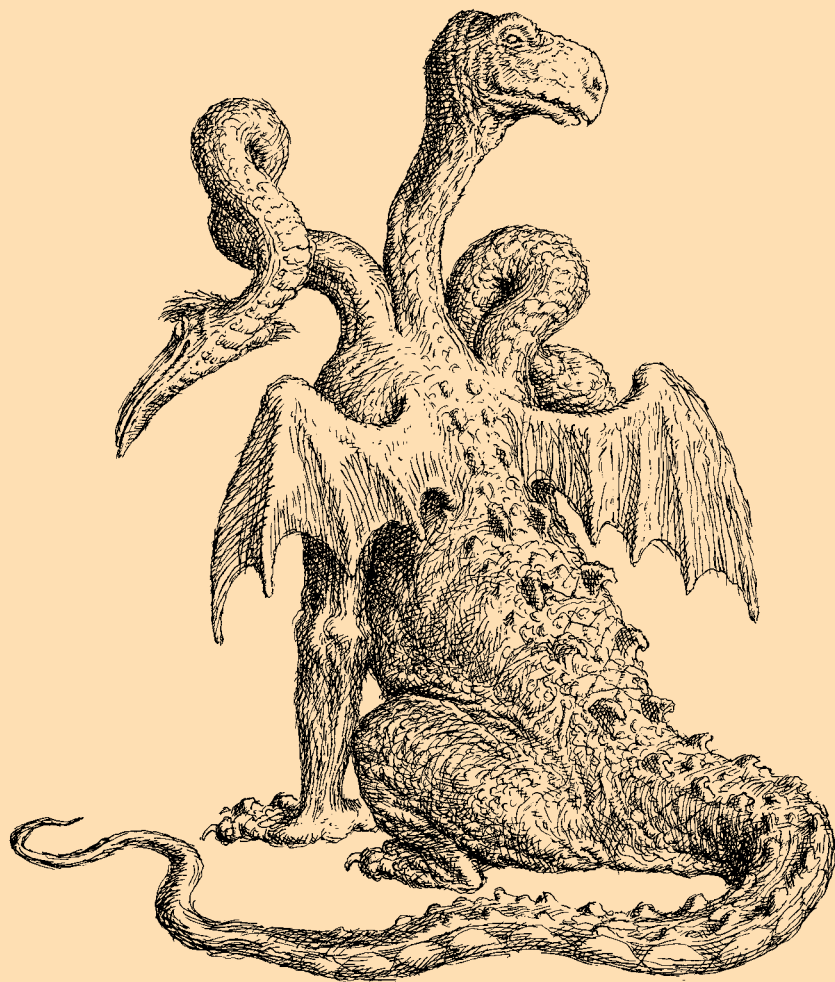
Teda, pravdu povediac, v otázke drakov veda celkove neponúka nijaké definitívne odpovede. A ani sa o to nesnaží, veď – priznajme si to – otázka pôvodu drakov a ich troch hláv nepatrí medzi najpálčivejšie vedecké problémy súčasnosti (v každom prípade asi nie je jednoduché získať na túto tému vedecký grant). Napriek tomu majú rôzne vedecké disciplíny čo povedať aj k tejto zdanlivo celkom nevedeckej otázke. Literárna veda, dejiny umenia, archeológia, paleontológia, lingvistika, zoológia (ale aj antropológia či psychológia, o ktorých sme nehovorili) dokážu nasvietiť túto otázku s rôznych strán a vždy je to nejakým spôsobom poučné.

Vôbec pritom nevádi, že sme sa nakoniec uspokojivej odpovede na otázku „Prečo majú (niektorí) draci tri hlavy?“ nedočkali. Veda nie je zbierkou hotových odpovedí, veda je poctivým hľadaním odpovedí. A to hľadanie je niekedy ešte pútavejšie a vzrušujúcejšie ako tie odpovede.

A to je vlastne všetko, čo sme chceli týmto úvodným textom povedať. Veda dokáže byť zaujímavá, mnohé z nej dokáže pochopiť aj laik a toto pochopenie – aj keď často neúplné – má potenciál prinášať potešenie. O sprostredkovanie takéhoto potešenia sa snažíme už desať rokov v rubrike .veda časopisu .týždeň. Táto knižka prináša desiatku 5-článkových sérií z uvedenej rubriky (ide už o tretiu desiatku takýchto päťíc, prvé dve vyšli v už spomínaných knihách *Jeden výdych koňa* a *Dva hrby ľavy*). Texty z tejto knižky vyšli v .týždni v rokoch 2008 až 2010, výnimku tvorí len séria Päťkrát o chuti a jeden článok v sérii Päťkrát o zraku, ktoré sú o čosi mladšie.

V predchádzajúcich dvoch knihách sa úvodý končili poďakovaním, a nebude tomu inak ani tentoraz. Pri výrobe tejto knihy som zažil niečo, o čom som bol vždy presvedčený, že je možné, ale zároveň som vedel, že je to len zriedkavé a vzácne. Hovorím o skutočnej spolupráci všetkých zúčastnených, o vzájomnej úcte a inšpirácii, o ľudskom pokoji a tvorivom nepokoji, o skvelej atmosfére a zdieľanej radosť z postupne vznikajúcej veci. Som za to veľmi vďačný.

Prečo je diamant tvrdý a tuhá mäkká? Prečo je vesmír temný? Prečo je kov na dotyk studenší ako drevo? Prečo nás niektoré obrazy dokážu sledovať očami? Prečo napísal Tolkien Pána prsteňov? Prečo sa Kopernik a Newton zaoberali kvalitou mincí? Prečo tak zle rozumieme štatistike? Prečo padá chlieb častejšie na maslovú stranu? Prečo nám chutia jablká? Prečo majú rieky meandre?

ISBN 978-80-971196-4-5

9788097119645